

TOSHKENT SHAHRI YEVROPA QISMINING SHAHAR QURILISH VA ARXITEKTURASINIG XUSUSIYATLARI XIX-XX ASRLAR BOSHLARIDA

Axunova Shirina

*Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti,
Muzeyshunoslik kafedrası 1-kurs magistranti.*

Arxitektura yodgorliklarini rekonstruksiya qilish va muzeylashtirishning zamonaviy usullariga bag'ishlangan ilmiy ishlar 19-yillarning oxiri - 20-yillarning boshlari, mamlakatning tarixiy va madaniy merosiga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni hisobga olgan holda. (O'zbekiston hududidagi me'morchilik tarixi klassik mualliflar – M.E.Masson , G.A.Pugachenkova, E.V.Rtveladze , L.I.Rempel , A.M.Belenitskiy , V.L.Voronina , B.P.Denike va boshqalar asarlarida o'z aksini topgan. Hozirgi" (1987) asarida Toshkent markazi arxitekturasini shakllantirishning asosiy tamoyillari muhokama qilinadi. Mavzuni ishlab chiqish va dissertatsiya mavzusi bo'yicha nazariy tadqiqotlar uchun asosiy bibliografiya quyidagi manbalar edi: "Umumiy arxitektura tarixi" [1]¹, G.A. Pugachenkova "O'zbekiston me'morchiligi tarixi va nazariyasiga oid materiallar" [2]², V.A. Nilsen "O'zbekistonda zamonaviy shaharsozlikning kelib chiqishida" (XIX - XX asr boshlari). P. Maev "Rossiya Toshkent" [3]³, B.N. Zasytkin " O'rta Osiyo me'moriy yodgorliklari va ularni ta'mirlash" [4]⁴.

Rossiya Turkistonining o'troq qismidagi yangi tipdagi birinchi shahar Toshkent edi. Uni yangi rus mulkining ma'muriy markaziga aylantirish to'g'risida qaror qabul qilingandan so'ng, yangi qal'aning shimoli-sharqida sharqiy va janubi-sharqiy yo'nalishlarda rivojlanayotgan to'rtburchak qirralari yangi shaharning muntazam rejasini tashkil etuvchi kvadrat rejalashtirilgan edi. . Yangi shaharning asosiy o'qiga aylangan ushbu maydondan Samarqand ko'chasi boshlandi. Vaqt o'tishi bilan parad maydonining bosh maydoni atrofida bog'i va savdo maydoni bo'lgan general-gubernatorning uyi paydo bo'ldi. Shunday qilib, Yevropa amaliyotiga ko'ra, eski shaharning polisentrizmi o'rniga Toshkentning yangi qismi vaqt o'tishi bilan me'moriy va mafkuraviy hukmronlik bilan belgilangan, aniq belgilangan markazga ega bo'ldi [5]⁵.

¹Arxitekturaning tarixi. T. 8. M., 1969 yil.

² Pugachenkova G.A. " O'zbekiston me'morchiligi tarixi va nazariyasi bo'yicha materiallar " 1950 yil.

³ Mayev P. "Rossiya Toshkenti", ("Niva"ga adabiy ilova 1894 yil, 144, 145, 146-may, betlar).

⁴ Zasytkin B.N. "O'rta Osiyo me'moriy yodgorliklari va ularning restavratsiyasi" // Restavratsiya masalalari M., 1936.

⁵"Umumiy arxitektura tarixi". T. 8. M., 1969 yil.

Toshkentdagi shaharsozlik tarixi uch davrni ajratish imkonini beradi. Bundan tashqari, ikkinchi davr hech qanday tarzda birinchisiga zid kelmaydi, yangi shaharsozlik mafkurasini amalga oshirish boshlanishini anglatmaydi, aksincha, dastlab harbiy muhandislar tomonidan qo'yilgan ramziylikni rivojlantiradi. Hatto rus shahrining rejasiga bir qarash ham, uni Rossiyaning muntazam ideali - Sankt-Peterburg rejasiga qo'shishga deyarli ongsiz istakni uyg'otadi. Shu bilan birga, Turkiston o'lkasi poytaxtining rejasi imperiya poytaxti rejasining asosiy elementlarini takrorlaydi: janubi-g'arbiy qal'a bosh maydon bilan general-gubernatorning uyi (saroyi) bilan muvozanatlangan. ; birinchi oddiy bloklarning deyarli to'rtburchaklar tartibi Vasilyevskiy orolining chiziqlari va xiyobonlarini takrorlaydi; va shahar rivojlanishining ikkinchi bosqichining radial-konsentrik tartibi (1873 yil bosh rejasiga muvofiq) poytaxt Admiraltidan ajralib chiqadigan xiyobonlarning nurlarini takrorlaydi [6]⁶. Yangi ko'chalar kengayib, yangi hududlarda bog'lar va bog'larning yashil hududlari paydo bo'ldi.

Dastlab Samarqandning yangi qismi aniq maketga ega emas edi. Rossiya istilosidan keyin (1868) qal'a markaz bo'lib qoldi, uning esplanadasi tez orada tozalandi va undan Registon , Shoh-i - Zinda majmuasi va janubi-g'arbiy tomonda uchta keng ko'chalar cho'zilgan. Registon . Shaharning yangi qismida rejalashtirish ishlari 1872–1873 yillarda boshlangan. qal'aning g'arbida , chunki sharqiy va janubi-sharqiy hududlarni eski kvartallar egallagan. Yangi Samarqandda keyinchalik Toshkentda amalga oshirilgan, mudofaa nuqtai nazaridan eng samarali bo'lgan radial-konsentrik sxema asos sifatida qabul qilindi. Agar Toshkentda shaharning ikki qismi o'rtasidagi chegara Anhor ariq bo'lsa , Samarqandda keng Abramovskiy bulvari bo'lgan. Viloyat markazida bo'lgani kabi bu yerda ham parad maydonchasi va bozor uchun ikkita katta maydon ajratildi.

Shaharlarning yangi qismlari va evropalashtirilgan shahar bloklari nafaqat ramziy, balki og'zaki kodlarni ham olib borishi kerak edi, ular mahalliy aholiga ta'sir qilish uchun kundan-kunga ishlab chiqilgan, yangi hukumat bilan o'zaro aloqada bo'lish uchun jamiyatlarining tor chegaralaridan (hududiy va aqliy) tashqariga chiqishlari kerak edi. chegara zonasi .

Chernyaevskaya, Romanovskiy, Kaufmanskaya, Skobelevskaya, Kuropatkina nomlari bilan atalgan ko'chalar nomlarida o'z aksini topgan Toshkentga to'xtalib o'tamiz. Mintaqada bosib olingan aholi punktlari nomlari: Samarqand, Chimkent, Turkiston, Auli-ota , Qo'qon , Andijon va boshqalar va boshqa urushlarda rus qurollarini ulug'lagan joylar (Shipkinskaya); imperator poytaxtlari (Sankt-Peterburg

⁶ Chabrov G.N. (1960) rus me'morchilik dorevolutsion paytidagi Turkiston (1865—1916) [Inqilobdan oldingi Turkistonning rus me'morlari (1865—1916)]. In: Pugachenkova , G. A. (ed.) Arxitekturnoye naslediye Uzbekistana [O'zbekiston me'moriy merosi]. Toshkent: O'zbekiston SSR Fanlar akademiyasi. pp. 221–249

va Moskva); rus madaniyatining eng yirik arboblarning nomlari (Pushkinskaya, Krylova, Lermontov, Nekrasov). Bu nafaqat xorijiy madaniy imperiyaning mavjudligini, balki uning mintaqadagi hukmronligini ham ko'rinadigan va og'zaki ravishda ko'rsatishi kerak edi.

Keng ko'cha va xiyobonlar, maydonlar, maydonlar va erkin rivojlanish nafaqat eski shaharlarga qaraganda qulayroq yashash sharoitlarini yaratdi, balki mahalliy jamiyatning kooperativ elitasi oldida hech bo'lmaganda yangi hukumatning jozibali qiyofasini yaratdi. Yirik Turkiston shaharlarining eski qismlariga kelsak, bu yerda zindonlarni (yer osti qamoqxonalari) vayron qilish va rus bo'linmalari bilan aloqa qilish uchun ko'chalar qurish bundan mustasno, hech qanday obodonlashtirish ishlari amalga oshirilmadi. Birinchi kapital inshootlar harbiy muhandislar tomonidan qurilgan va me'moriy zavq yoki uslubiy xilma-xillik bilan ajralib turmagan. Ular tabiatan faqat utilitar edi va o'sib borayotgan eklektizm izlarini qoldirdi. Asosiy qurilish materiali loy g'isht edi. Faqatgina harbiy kafedraning eng muhim binolari pishiq g'ishtdan qurilgan. Hatto ilk Turkiston ibodatxonalarini qurishda ham mahalliy bezak elementlari va texnikasidan foydalanilgan. Toshkentning birinchi ma'muriy binolari Turkiston o'lkasining bir qator muhim harbiy g'alabalari bilan mashhur bo'lgan ikkinchi harbiy gubernator nomi bilan atalgan Romanovski ko'chasida (sobiq Bazarnaya ko'chasi, Bolshoy prospekti) jamlangan [7]⁷. Harbiy muhandis D.K.Zatsepin boshchiligida 1873-yilda bu yerda Sirdaryo viloyati hukumati va Turkiston general-gubernatorligining bir qavatli binolari qurildi. Ular 1877 yilda muhandis S.V tomonidan qurilgan binoga ulashgan edi. Lixanov nazorat palatasining ikki qavatli binosi [8]⁸. Ushbu eklektik tuzilmalarni ifodalashning yagona vositasi oddiy gorizontallik korniqlar va vertikal pilasterlar edi [9]⁹. Kantsler binosining burchakda ko'zga ko'ringan kirish eshigi bor edi va uning jabhasi yarim doira derazalari bo'lgan ion tartibidagi o'zgaruvchan tekis nayli pilasterlar bilan bezatilgan. Keng bir martalik zinapoya to'g'ridan-to'g'ri G'aznachilik palatasining ikkinchi (xizmat) qavatiga olib bordi va birinchi (zamin) yordamchi maqsadlar uchun mo'ljallangan edi [10]¹⁰. Viloyatning boshqa shaharlarida bu davrda asosan harbiy va ma'muriy binolar qad rostlagan bo'lib, ular Bosh hokimiyat markazidagi binolardan unchalik farq qilmagan. Agar birinchi o'n yarim yillikda Rossiya ma'muriyati asosan harbiy harakatlarni yakunlash, bosib olingan mintaqani tinchlantirish va dolzarb muammolarni hal qilish

⁷ O'zbekiston : B Toshkent vayron qilingan eski bino ayol tuzatish koloniyalar , 2010-08-31 14:51:00

⁸ Nilsen V.A. O'zbekistonda zamonaviy shaharsozlikning kelib chiqishida (XIX - XX asr boshlari). - Toshkent: Adabiyot nashriyoti. va ularga san'at. Gafura G'ulom , 1988 yil

⁹ Nilsen V.A. O'zbekistonda zamonaviy shaharsozlikning kelib chiqishida (XIX - XX asr boshlari). Toshkent: Adabiyot nashriyoti. va san'at, 1988. 208 b.

¹⁰ Nilsen V.A. O'zbekistonda zamonaviy shaharsozlikning kelib chiqishida (XIX - XX asr boshlari). Toshkent: Adabiyot nashriyoti. va san'at, 1988. 208 b.

bilan shug'ullangan bo'lsa, 1870-yillarning oxiriga kelib. monumental vositalar orqali mahalliy muhitda imperator hokimiyatining ta'siri va obro'sini ildiz otish va tarqatish muammolarini hal qilishga o'tish uchun etarli kuchga ega bo'ldi. Albatta, monumental arxitektura kuch obrazining muhim tarkibiy qismidir. Shu munosabat bilan Rossiya hukumati an'anaviy semantikaning (hokimiyat o'rni) mubolag'asini va yangi funktsional yo'nalishdagi monumental binolarni qurishni birlashtirib, arxaik o'tmish bilan to'liq tanaffusni e'lon qilgan ikki yo'nalishli yo'lni oldi.